

A KUBIKOSÉLET ÉRTÉKRENDJE ÉS ELVI ALAPJAI

NAGY IBOLYA

(Szentcs, Koszta József Múzeum)

Igen sok jeles tanulmány, leírás; összefoglaló munka jelent már meg az 1860-as évektől kezdve a kubikosokról; úgy tűnhet, mindent tudunk róluk, a képet nem lehet tovább finomítani, új meglátások alapján gazdagítani. S nemcsak azért, mert nincs több megoldásra váró kérdés, de lassan kihálnak a kubikosok, akik vallanak életükről és munkájukról.

Kutatásom iránya s erről faggattam adatközlőimet is: hogyan élték életüket? Melyek voltak azok az elvárások, értékek, amelyek vezérelték a munkához, a családhoz, a szűkebb-tágabb környezethez fűződő kapcsolatukat, sajátos munkájuk, életkörülményük milyen követelményeket állított eléjük, milyen képességek kifejlesztését kívánta meg, mi volt a fontos életük szervezésében?

Nagyon nehéz minden elfogultságtól mentesen válaszolni ezekre a kérdésekre, hiszen a megváltozott gazdasági-társadalmi viszonyok, a személyes életben bekövetkezett átalakulások hatására, az idő múlásával már nem lehet pontosan felidézni-visszaadni az akkori gondokat-örömeiket, így számos helyen idealizált képet kapunk.

Katona I. a kubikosokat mint átmeneti típust definiálja, a mezőgazdasági és az ipari munkás között olyan szakosodott vándormunkásokként, kik az ármentesítési, út- és vasútépítési, továbbá építkezési földmunkákat végezték.¹ A hangsúly az átmeneti típuson van, hiszen valójában teljesen sosem szakadtak el a földtől, de nem is váltak ipari munkásokká, megrekedve egy közbülső fokon.

A hivatásos kubikoság meglétéről az 1860-as évektől kezdődően beszélhetünk. Az 1870-es évektől a századfordulóig terjedő időszakban, az „aranykorban” a kubikmunka nagy tömegek kizárólagos megélhetési forrása lett. Az 1890-es évektől kezdődött a munkaalkalmak csökkenése, kényszerűen felerősödtek a mezőgazdasággal, a parasztsággal való gazdasági és egyéb kapcsolatok.² A két világháború között helyzetük minden tekintetben megromlott, a kubikos életforma válságba került. A külföldi munkahelyektől elestek, a hazai munkaalkalmak pedig állandóan csökkentek, de a mezőgazdaság sem tudta foglalkoztatni a tömegeket.

Találón írja Katona I. ennek a folyamatnak az összegzéseként, hogy a társadalmi felemelkedés (agrárproletár-ipari munkásság) lépcsőfokait nemcsak minden újonnan bekapcsolódó nemzedék avagy csoport volt kénytelen ugrás nélkül végigjárni, de nem mentesültek ez alól az egyes családok, sőt egyének sem. Éppen ezért a modern társadalomnak ez a sajátos és kínos mozgása nem egyszeri és nem is le-

¹ Katona I. szócikke a Néprijzi Lexikon III. kötetében. Bp. 1980. 335.

² Ezt a folyamatot részletesen elemzi Katona I. 1965. 417—418.

zárt jelenség, hanem állandóan ható, előrejutással és visszaeséssel megnehezített haladás, amely áthatja a tudatot is, ha nem is mindig alakítja át gyökeresen.³

Kubikosaink nagy része végigjárta a cseléd, napszámos utat, hiszen a saját földdel nem rendelkező egyén előtt kevés választási lehetőség állott: a tanulásra nem volt pénz, az iparban nem tudott elhelyezkedni, így cselédnek állt be uradalomba, nagygazdához, alkalmanként vállalt munkát, mint napszámos; de ha már megpróbálták, inkább kitartottak a nehezebb, nagyobb erőfeszítést igénylő kubikmunka mellett. „Ezt szerettem, meg a tömeg közt szerettem lenni.”⁽¹⁴⁾ „Én nem mennék el egész évre cselédnek, ha a másik ember meg tud élni anélkül, én is meg tudok. Én a szabad életet szerettem, hogy független legyek, mert az a cselédelet majd olyan volt, mint a katonaelet.” (14) — mondták. Megfogalmazásukban benne rejlik, amiről így számol be Erdei Ferenc: „A munkás és a munkaadó a mezőgazdaságban is a munkapiacon egyezkednek, s a munkaadót a bér megfizetésén kívül nem kötelezi semmi, ellenben a munkást köti a paraszti forma, hogy a munkás szerepben odaadóan és tökéletesen benne éljen.”⁴

A nincstelenségnek, egy-két holdasoknak a kubik azonban nemcsak egy foglalkozási lehetőség, egy lehetséges kereseti mód volt, hanem ellentmondásosságában is rendelkezett az egy jelentős többlettel. Élt még az első világháború előtti „aranykorszak” emléke: „Azt emlegették állandóan ezek a kubikosok” (13), amikor is „Egy kubikos jobban élt, mint idehaza egy száz-százötven holdas, nem kellett neki félni, elveri a jég a vetést, megdöglük a jószág.” (11) Jobb volt ez, mint a cselédsors, ami bár biztosabb megélhetést adott, hisz egész éven át volt munka, de itt szabadabbnak érezhette magát az egyén, legalább is a szabadság illúziójával bírt. Az emberpiacon már megalázó volt maga a munkábaállás is; „Elállsz-e hé? Mennyit kérsz hé? Sok lesz az hé!” (7). Ha az édesapa vagy a testvérek között nem is volt kubikos, azért tökéletesen ismerték ezt az életformát, „Rábeszéltük egymást, gyérünk el a kubikra, ne menjünk az urasághoz!” (18). És ami a legfontosabb: egy-egy jobb időszakban itt lényegesen többet lehetett keresni, mint napszámos, részes munkával.

A kubikos paraszt és munkás egy személyben — állapítja meg Veres Péter⁵, s ezt fogalmazták meg maguk a kubikosok is, amikor saját társadalmi-gazdasági helyzetükről beszéltek. A jól végzett munka jogos büszkeséggel töltötte el őket: „A kubikot nem nézték mesterségnek, de a mérnök csak kitűzte, adott egy kottát róla, slussz!” (14). Az egyik volt bandagazda is így emlékszik: „Mondta a mérnök, amikor készen lettünk, hát azt nem gondoltam, hogy így elvégzitek, Hegyi komám!” (5). Meglátásom, hogy ezek a megnyilvánulások nemcsak egyszerűen önértékelések, de mintegy feszültségoldó mechanizmusként is felfoghatók! Hisz ebben az időszakban pusztán kubikmunkából nagyon szűkösen lehetett megélni, szegény emberek voltak, a falusi földközpontú értékrendben „nem számított embernek, akinek a neve nem volt beírva a telekkönyvbe” (14), de a jól végzett munka mégis adott számukra önbecsülést, önértéket.

A kubikosok kiváltak a paraszti közösségből, ugyanakkor magukkal vitték új munkájukba a paraszti munkaerőcserjelemt: a munkához való hozzáértést, a becsületes munka értékét. Tükrözik ezt a fenti válaszok is. Mindemellett a más jellegű, nem mezőgazdasági munka az egyén új képességeinek kifejlesztését kívánta meg, s más értékrendet is állított fel. Fontos volt, hogy áttekintéssel bírjon az elvég-

³ Katona I. 1965. 429.

⁴ Erdei F. 1941. 134—135.

⁵ Veres P. 1942. 25.

zendő munkáról, ki tudja számítani, mennyit dolgozott, s ezért mennyi fizetség jár. Így különböztettek meg „virtigli kubikosokat” és „földvágókat.” „Az mindig csak a talicskát tolta” (5) — jellemezték egyik társukat, s ítéletükben benne van: hozzáértés nélkül dolgozott, csak munkabírása volt nagy. Az „igazi” kubikos nagyobb érzelmi töltéssel is végezte munkáját: „Az egyik jobban szeretett vele foglalkozni, mint a másik, megcsinálni megcsinálta mind.” (19) A mesterségbeli tudás, a szakma szeretete mellett — bár kevesen említették — egy meghatározó jegy volt a tanulás is: „Én nem nagyon mondhattam magam igazi kubikosnak, csak úgy gondoltam magam, ha folytatom a tanulást. Igazi kubikos az, aki tudott írni, olvasni meg minden, nemcsak dolgozni, számolni azt tudtam.” (12) — mondta az a kubikos, aki húsz éves korától volt a kubikon, majd mint brigádvezető dolgozott az építkezéseken; ő valóban szakmának érezhette foglalkozását, de hogy ipari szakmúnak tarthassa magát, ahhoz — saját elvárása szerint — a tanulás is hozzátartozott.

Munkájuk teljesítmény szerint fizetett bér munka volt, hangsúlyozzák is munkás voltukat: „A munkásosztályhoz tartoztam, nem alkalmilag voltam, értettem a szakmát” (15), de megkülönböztetik azoktól magukat: „A gyári munkás az szervezett munkásság, az tömörítve volt együtt, a kubikos az szétszórva volt, meg azoknak állandóan megvolt a munkájuk.” (15) Földmunkás szóhasználatukkal — „Földmunkások voltunk, így mondtuk, mert az már más, mintha azt mondja kubikos” (16) — ugyanakkor a paraszt — földművessel való eszmei egyenrangúságukat próbálták érzékeltetni. (A paraszt — földműves, a kubikos — földmunkás.)

Bármennyire keményen dolgoztak is, csak kubikmunkából nem tudták eltartani családjukat. Keresetkiegészítésképpen különféle alkalmi munkákat vállaltak, nyaranta az aratás-csépléshez szerződtek, hogy megkeressék az egész évi kenyérnek valót. Idézek egy dolgozatból: „Aratómunkára nemcsak azért szegődött el a kubikos, hogy megkeresse a maga és a családja évi kenyérét, továbbá a lábbelire és a ruházatra valót, de a földhöz ragaszkodásból is tette azt. A kubikosok jelszava volt: Hív a föld! Különben a kubikosságnak ez ősi szokása volt.”⁶ Mit takar ez a jelszó? „Ős valami, le kell aratni” (15). „Az volt az első, a kenyérnek való, télen amikor a legnagyobb a hiányság a kenyérnek való megvolt, arra nem kellett gondolni” (1) — magyarázzák. Nemcsak egyszerűen keresetkiegészítésnek számítanak ezek a munkák, hiszen sokan akármilyen jó munkát otthagytak az aratás kedvéért, — az egyik — kubikos meg is jegyezte: az igazi kubikos az, aki aratás előtt két héttel elmegy kubikra, tehát többről van itt szó. A kubikmunka válságával párhuzamosan újra felerősödött a földhöz való ragaszkodás, a bérmunka biztos, sőt jó megélhetést már nem nyújtott. Még inkább kitűnik ez, ha fő törekvésüket, elérendő céljaikat vizsgáljuk.

Úgy vélem, a többféle elérendő cél két fontosabb köré csoportosul. Az egyik csoportba tartoznak azok, akik alapvetően paraszti közösségből kiszakadva, oda is akarnak visszatérni, de nem cselédként, napszámosként, hanem saját földdel, személyével szabadon rendelkező kiscsakaként. Legjellemzőbb példaként hadd idézzek egy szegvári kubikossal folytatott beszélgetésből: „A föld, az igen, az volt a legbiztosabb, két-három öreghold ha termett, az már megtermette, ha öten voltak is, a kenyérnek való. Így már meg lett volna könnyebbítve az élet, akkor meg teljesen szabad lett volna, független” (19). A föld, mint életcél, azonban nem csupán egy visszatérést jelentett volna a gazdálkodáshoz, de öreg napjakra is gondolva törekedtek a kubikosok valamennyi szőlő, pár hold föld megvételére.

A másik csoportba tartoztak azok, akik szakértelmükből akartak biztos egzisztenciát teremteni, levetkőzve a földhöz való ragaszkodás örökségét is, akik talán nem

⁶ Füstli Molnár B. 1966. 45.

„Ez egy kubikos csoport, a karján jellel az édesapám volt, Orsós Mihály, a fent jelölt a férjem Serki István volt, középett egy testvérem, Orsós János.”

is tudtak szabadulni attól az egész életet betöltő „beidegzettségtől”, amit így jellemez egyik volt társuk: „A kubikosok bele voltak rögzödve a munkába, megszokták a csavargást, belebetegedett, ha nem mehetett. Inkább fölásták helyettem a kertet, csak menjek, keressek munkát, menni köllött, mint tavasszal a csikónak” (4). S ebből a szempontból módosítanám Pogány M. állítását, miszerint „Gyakorlatilag sohasem szakadt ki a parasztságból, otthon mindig maradt egy kis gazdasága, háza, kertje, földje, melyet távollétében a családja művelt, ugyanakkor — ha nincstelen volt is — egész törekvésének végső távlatában minden esetre a föld tulajdonának megszerzése, a biztosított kisparaszti egzisztencia megeremtése állott, még akkor is, ha ezek a törekvések a század utolsó évtizedében, a századforduló legöntudatosabb és legharcosabb elemeinél „szocialisztikus” eszmékkel és célkitűzésekkel párosulva.”⁷

Főleg többgenerációs kubikoscsaládok tagjai s a városokban élők tartoznak ide. Hadd hivatkozzam Turiné Cseh Viktória csongrádi kubikosfeleség önéletírásának egy részletére: „Egy szép, nyári este toppant be a férjem. Panaszkodott, mennyit éheztek, volt úgy, hogy nem ettek napok óta, és milyen jólesett nekik, mikor a katonáktól kaptak egy ebédet Kolozsvárott. Elfogott a keserűség: — Miért kell neked baráber-életet élni? Úgy fáj a szívem, tavasszal is, mikor Fiuméből küldted azt a hajót a levelezőlapon, és ráírtad, hogy: ezen a hajón megyünk... Mennyivel jobb lett volna, ha el nem megy. Mikor megkaptam a pénzt, megvehettük volna a mi házunkat, azóta szépen berendezkedtünk volna. De még most sem késő. Vegyük meg, rendezzük be szépen, úgy, mint volt. Lesz szép és kedves, jó és csendes otthonunk.

— Nem vesszük meg! A ház olyan, mint a lány: mindig költeni kell rá, de nem lehet venni semmi hasznát.

⁷ Pogány M. 1966. 71—72.

— Ezt azért mondd, mert anyád is ezt mondja... De ha sehogy sem akarsz házat, vegyünk hát földet. Az terem minden évben.

— Nekem nem kell föld. Én nem akarok a földhöz ragadni. Keresek én vidéken annyi pénzt, hogy hat hold föld sem bír annyit teremni.

— Jó. Akkor ne zúgolódj és ne panaszkodj, hogy mennyit kell szenvedni.”⁸

E törekvések felől közelítve érthetjük meg a kubikoság öntudatlan-tudatos szembenállását a fennálló társadalmi-gazdasági renddel. A kubikosnak a munkereje közönséges piaci árucikk, melyet, mint egyetlen vagyonát, minél jobban értékesíteni törekszik. S amikor túl nagy volt a társadalmi feszültség, a létbizonytalanság, kapcsolatba lépett a szervezett kisipari munkássággal. Míg a másik oldalt jobban kötötte a konvenció, a kistulajdonosi mentalitás. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy osztrák, cseh területeken való munkájuk során megismerkedtek a szociáldemokrácia eszmevilágával.

Érdemes végigkövetnünk kubikosaink 1945 utáni sorsát. Miben találták meg számításukat, hogyan éltek az új lehetőségekkel? Még további kutatásra van szükség ahhoz, hogy ne csak főbb vonalakban, hanem többé-kevésbé pontosan tudjuk érzékeltetni a változást. Az első jelentős fordulópontra a földosztás volt. Sajnos, pontos adatokkal nem rendelkezünk, hogy például Szentesen a földigénylők, illetve a földhöz jutottak hány százaléka volt kubikos, hiszen egy kategóriába sorolták őket a mezőgazdasági napszámosokkal, s más nincstelennel.⁹ Ahogyan adatközlőim elmondták, emlékezetük szerint majdnem mindegyikük igényelt földet, örültek neki, hisz régi vágyuk teljesült, a maguk urai lehettek. „Én már akkor beleéltem magam abba, milyen jó lesz, a magam gazdája leszek, a családdal majd munkálkodunk, azért meg is élünk. Akkor itthon voltunk, ez jobb volt, ha itthon lehetett az ember (18). Azonban az igénylőknek csak körülbelül harmadát, felét tudták földhöz juttatni.”¹⁰

Biztosabb megélhetést is nyújtott a gazdálkodás, hiszen a háború után nehéz volt munkához jutni, rendeletben rögzítették a kubikosok vándorlását, kimondva, hogy mindenütt a helybeli munkanélkülieket kell foglalkoztatni.¹¹ Néhány ezren áttelepültek lakóhelyükről a Dunántúlra, Budapest környékére, s ott kezdtek földművelést és kertészkedést.¹² A föld- és kert-, valamint a szőlőművelésre áttért kubikosok többségének kenyérgondját a földhöz juttatás önmagában nem oldotta meg, az újjáépítés és később a nagyarányú építkezések során keresetkiegészítésként ismét visszatértek a földmunkához.¹³ Több oka is volt ennek: az otthon maradt családtagok művelték a földet, míg a családfő pénzt hozott haza; de nem rendelkeztek megfelelő mennyiségű gazdasági eszközzel, igavonó állattal sem; nehezen tudták teljesíteni a súlyos beszolgáltatási kötelezettséget. A gazdálkodásra való áttéréssel ugyanakkor át kellett alakítani egész addigi életvitelüket, s sokaknál nehezen ment az átállás: „Nem ezt szokták meg (ti. a földművelést), hozzá voltak szokva a pénzkereséshez, a földből nem látott, csak egyszer pénzt, ott meg minden héten várták” (4). Végeredményben tehát aránylag kevés a paraszttá lett kubikosok száma — írja Katona I.¹⁴

⁸ Turin Cseh V. és Keskenyné Kovács V. 1967. 149—150.

⁹ Takács E. 1975. 69—70. A földigénylők társadalmi összetétele Szentesen: 70%-uk mezőgazdasági munkás, 19%-uk gazdasági cseléd és mindössze 11%-uk törpebirtokos. A kiosztott földek 62%-át mezőgazdasági munkások, 36%-át cselédek és csak 2%-át kapták törpebirtokosok.

¹⁰ Katona I. 1957. 111.

¹¹ Szűcs I. 1948. 15.

¹² Katona I. 1957. 111.

¹³ Katona I. 1957. 111.

¹⁴ Katona I. 1957. 111.

A téeszésítés idején beadták a földet, de az első években (Szegeváron 1960-ig) nagy volt a fluktuáció. Míg sokan ezekben az években hagytak fel végleg a mezőgazdasággal s tértek vissza az „iparba”.

1948-ban tizenegy kubikos alapította meg hetven holdon az első termelőszövetkezetet Szegeváron. „Elvetették az asszonyok közösen a búzát; amikor hazajöttünk a háborúból, semmi nem volt, a Duna—Tisza-csatorna építése is abbamaradt, valahol dolgozni kellett, muszáj volt valamihez kezdeni, ez volt helyben. Kilitás-talan volt, hol lesz egy másik munka, abban az időben az öregek beszéltek, hallottak a kolhozokról” — mondta az első tsz elnök, Bottyán Sándor.

Mint már említettem, nagy volt a fluktuáció a szegevári termelőszövetkezetben is ezekben az években, hisz beléptek az emberek, mert a földet nem bírták munkálni, s a tsz, ha pénz nem is, gabonát osztott állami s nem szabadpiaci áron, „Osztottuk azt, ami volt; cukrot, napraforgót, olajat, rizst, árpát, kukoricát, pálinkát, mikor mi volt” (2). Míg egy-egy nehezebb évben, hisz eleinte a kellő szaktudás is hiányzott, (tréfásan, de sok igazsággal mondta Bottyán Sándor: „írta az újság, mikor kell vetni, aratni.”) — otthagyták, mentek vissza a kubikra, több volt ott a kereset.

Mások be sem léptek, sem földdel, sem anélkül, mert: „úgy gondoltam, a kubik a jobb, voltam gyerekkoromban eleget paraszt, s ott is csak dolgozni kellett, meg emitt is, megszoktam ezt a kubikmunkát” (12), s a nyugdíjkorhatár is magasabb volt azokban az időkbén. Ezekre az évekre visszatekintve mondta egyik adatközlőm: „Az iparban voltam akkor én már, többet fizetett, mint a téesz. Ma már nem mennék az iparba, mert az nem ad háztájit” (10).

A kubikosmunka sajátossága, hogy a férfit kiragadta megszokott otthoni környezetéből, családjától elszakította, hosszas távollétre kényszerítette.¹⁵ Ez a régi patriarchális családi életet is jelentősen átfőrmálta, a családon belül a nők és a férfiak szerepe egyaránt módosult. A következőkben, amikor a házatársak egymással szembeni elvárásait, a családi életet vázolom, hangsúlyozni szeretném: a maga idejében korántsem volt ilyen idilli a családkép! Az ideális, tudati norma háttérbe szorítja sok helyen a valóságot.

A legjellemzőbb sajátossága a család és a háztartás megkészsereződése,¹⁶ sőt némi túlzással állíthatjuk, a család minden tagja erejéhez mérten küzdött egy nem létező családért. Ez azonban csak látszólagos ellentmondás, hisz a fő törekvés épp a család eltartása, a gyermekek nevelése. „Úgy tudtam magam fenntartani, el kell menni hosszú hónapokig a családtól. Nekem van három családom, nekem azt el kell tartani, menni kell. Nem jó érzés volt elmenni, az jó volt, ha a közelben volt a munka” (11).

A régi, patriarchális családban a házaspár férfi tagja rendelkezett gyakorlatilag a család vagyonával. A kubikoscsaládon belül létrejött egy sajátos munkamegosztás: önálló kereső csak a férj volt, a kubikosasszony nem vált azzá, továbbra is a férjétől függött, — azonban az ő feladata volt, hogy összetartsa a családot, és jó beosztásán, rátermettségén múltott a család anyagi szilárdsága. A házatársak egymás iránti elvárásaiban ez is szerepelt, ennek alapján fogalmazzák meg a jó férj, illetve feleség típusát. „Akinék rendes felesége volt, az a családot összetartotta. Ha az asszónynak jó a beosztása, az számít sokat. Ez is nagyon jó, megosztják a házimunkát, de a férj inkább hozza a pénzt, az asszony csinálja a házimunkát” (7). Egy öreg kubikosasszony így emlékezik édesapjára, illetve férjére: „Az apánk nagyon jó ember volt, családserető, nem ivott, a pénzt hazaadta. Na, Mihály, vigyázz a gunyhóra — csűfolták, mert nem ment kártyázni. A férjem is nagyon

¹⁵ Katona I. 1980. 105.

¹⁶ Katona I. 1980. 105.

szerény ember volt, jó ember, nem ivott, nem kártyázott, családját szerette, engem megbecsült. Én hozzá pászoltam, mindig azt kérdeztük egymástól, jó lesz-e így? Először megbeszélgettük. A családnak örültünk, vártuk nagyon, hogy legyen” (13).

Jelentősen megváltozott a paraszti jogszokás által szentesített, a családfőnek a családtagok felett nagyobb hatalmat biztosító joga is, hisz a feleség — legalább is a férj távollétében — hasonló súlyú pozíciót töltött be a család életében. „Édesapám, férjem sem tartotta, hogy a férfi az úr, sőt a két családom, aki megnősült, az sem” (13). Még akik vallják is a régi elvet, „A családfő az családfő, s ha valaki tényleg azt akarja, az bizonyítsa is be. Az asszony se alacsonyabb rendű, de annak is tudni kell, ki a családfő, azt el kell ismerni, hogy a gyerekek is lássák” (11). — Azok is egy egalitáriusabb családmodellét képviselnek, hisz a családfőnek bizonyítania kell, hogy az, ami, s a gyerekek érezzék, van apjuk, van kitől tartsanak, még ha az nincs is velük.

A kubikoscsalád nem volt olyan egységes és önálló termelő-munkaszervezet, mint a parasztcsaládok többsége. Az állandó munka hiánya s a rossz szociális körülmények miatt a századforduló után a feleség már nem ment el a férjével a kubikra, hanem otthon maradt a gyermekekkel. Vadnay Andor, Csongrád megye főispánja a megélhetésért való — a végzett munkához, keresethez viszonyítva — nehéz küzdelem okát a kubikosfeleségek „munkátlanságával” magyarázza: „...az alföldi szegényasszony nem dolgozik semmit. Napszámba nem jár el. Hiába is hívnák, nem engedné az ura. ...Gyermekeivel a házat őrzi, vagy a szomszédasszonnyal tereferél, heteken, hónapokon át. Kertje nincs”.¹⁷ Való igaz, hogy élt az a felfogás, miszerint az asszonyt, a családot eltartani kizárólag a férfi kötelessége, s az a tisztesség mércéje, ha a férj el tudja tartani feleségét. Véleményem szerint ez a mentalitás szervesen kapcsolódik a fent említett családközpontúsághoz. A férj keresi a kenyeret, de a feleségnek kell biztosítania távollétében a család egységét, rajta múlik a gyermekek nevelése is. A távollévő férj mindezt csak úgy látja biztosítottnak, ha a felesége minden energiáját a feladatok ellátására fordítja. Hadd idézzek egy-két beszélgetésből: „Én mondtam neki, ne menjen, hát hogy otthon legyen a családdal” (12); „Nem is engedtem el, elvettem, mint feleség, legyen itthon a családot nevelni. Nem bánom, ha rántott levest eszünk, de ha hazajövök, legyen rend meg tisztaság. El is tartottam haláláig” (14). Adatközlőim hangsúlyozzák, ha akart volna, sem tudott volna elmenni dolgozni feleségük, hisz nem volt munkalehetőség. Pusztán kisebb munkákat vállalhatott, mint amilyenek például: háztartásokban segíteni, tarhonyát, tészta készíteni, mosás-vasalás, olykor-olykor baromfikereskedőnél és élelmiszerkiviteli vállalatoknál dolgoztak. Női foglalkozás volt a juhnyírás is.¹⁸ Nagy beleérzéssel ír Ecseri L. a szegényasszonyokról: „Nem élünk, csak égünk” szokta a szegényasszony mondani, kinek a háztartás gondját kell viselni, a gyermekeket kell nevelni, és az ura csekély keresetét úgy kell beosztani, hogy kiteremtse, ami a családnak és pedig igen sokszor nagy családnak szükséges.”¹⁹

Önkéntelenül felvetődik a kérdés, a családtagok közötti nagy távolság, a nehéz élet nem rombolta-e szét a házaspárok közötti — a mindennapi élet apró dolgain alapuló — bensőséges kapcsolatot? Vadnay A. — ellentétben Kiss Lajossal — komor színnel ábrázolja a munkába induló férj távozását is: „Maga a távozó, az apa vagy a férj, egy ölelés, egy kézszorítás nem sok, de sem arra, sem egy szóra, egy jószágos tekintetre nem méltatja az itthon maradókat. Pedig szereti családját. Kíméli az

¹⁷ Vadnay A. 1900. 18.

¹⁸ Dr. Ecseri L. 1930. 41—43.

¹⁹ Dr. Ecseri L. 1930. 49.

asszonyt a sok munkától, gyermekeit iskolába járattja.”²⁰ A sok gond komollyá teszi az embert, de egyedül a szegénység nem feltétlenül szétválasztója a házasságnak, nem „erkölcsi kerítő”, „az még jobban összekovácsol” (10) — állítják házastársak. Talán az együtt eltöltött évekre visszaemlékezve elhalványulnak azok a keserű veszekedések, amiket a szegénység okozta tehetetlenség szült. Szemérmesek voltak érzelmeiket kimutatni, a szeretetről inkább a tettek beszéljenek — vallják. Így beszélt édesapjáról és saját családjáról egy szentesi kubikos: „Amikor tizenöt éves voltam, meghalt az apám. Nem vélekszek, hogy kétszer megcsókolt, de tűzbe ment volna a családjáért, éjt nappalt egyggyé tett, hogy az asztalon kenyér legyen. 1924-ben temették, még most is gondozom a sírját. Színlelt szeretetet nem mutattak nekünk. A családért sok áldozatot kell hozni, szeretni kell, de azt a távolságot meg kell tartani. A feleségem legtöbbször kikísért, megcsókoltuk egymást, nem borultunk egymás nyakába! A gyerekek nem jöttek az állomásig, — gyertek ide, fiaim, megyek. Fiaim, rend legyen, a mamátnak szót fogadni, ha valami panaszt hallok, nem jövök haza. Sírta a gyerekek, csak jóleső érzés, ez az igazi szeretet” (11).

A tizenkilencedik századi, illetve az első világháború előtti kubikoscsaládokban az átlagos gyermekszám négy, később már csak kettő volt.²¹ Szerették a gyerekeket, „Nem is tudja, mi az érzés, az az asszony, akinek nincs gyereke” (13). Volt rá példa, hogy elhalt rokon gyerekeit is magukhoz vették, „senkinek se kell, azért nem dobhatjuk el a gyereket” (14). Határozott nevelési elvekről nem beszélhetünk. A fiúkat, bár fájó szívvel, de kanásznak, béresnek adták, „El kellett állítani őket”²² hiszen jól jött az a kis gabona, amit megkerestek. Majd követték apjukat a kubikra. „Volt úgy, hogy ugyanazon csapatban hatan, édesapám, férjem, három bátyám meg egy öcsém dolgozott” (13) — mondta egy idős asszony. Két fia is kubikos akart lenni, de hallották, szobafestő inast keresnek, így mindketten kitanulták ezt a szakmát. Az apák mellett dolgozó fiúk kedvező viszonyok között sokszor nemzedéken át kubikosok maradtak, megszerették azt a nehéz, de szabad életet.²² (*I. számú kép.*) „Megfojtom a gyereket, ha az lesz, ami én” — mondta apám.” Ő arra lett volna büszke, hogy az ő fiából mi lett, kiemelte abból a sorból, a vándoréletből. Kovácsnak akart kitaníttatni. Nem, apám, én kubikos leszek! Mit látsz ebben? Én azt, hogy szabad ember vagyok! Nekem nagyon tetszett a kubikos élet, szabad volt az ember. Én láttam azt, hogy mit csinálnak a tanoncokkal” (11).

A lányok férjhezmenetelükig az édesanyjuk mellett voltak, neki segítettek.²³ Ha édesanyjukkal valami történt, igen nagy teher szakadt rájuk: „A legkisebb gyermek szülésekor anyám elnyomorodott, az egész család gondja rám szakadt. Tíz éves voltam akkor, apám odavolt dolgozni. Három hónapos öcsémet ápoltam, sütés, tarhonyacsínálás, meszelés, minden. Szóval intézte anyám, én meg mentem” (13).

1945 után, amikor lehetőség nyílt rá, örömmel taníttatták gyermekeiket. „Volt hét család, ennek a nevelése volt az első, nem a földvétele. De mind ki van ám tanítatva! Tanuljatok, mert az lesz a tietek, amit tanultok, mert evvel lesztek kijusolva!” (7) Adatközlőm gyermekei ezeken a pályákon helyezkedtek el: hegesztőmarós, elektromérnök, kőművesmester, „ez a fiú ez nem tanult, olyan mindenesmunkás” (7), elektrotechnikus, marós, gyors- és gépirónó.

Két úton közeledtem az életvezetési elvek felderítéséhez: az egyik, amikor beszélgetések során elhangzottakat utólag rendszereztem, (támaszkodva a szakirodalom eddigi eredményeire), a másik, amikor tipikus emberi magatartásmódok

²⁰ Vadnay A. 1900. 70.

²¹ Katona I. 1980. 114.

²² Katona I. 1980. 114—115.

²³ Katona I. 1980. 114.

közül választottak adatközlőim, melyik az, amelyik a legrokonszenvesebb, legellenszenvesebb, melyik áll a kérdezetthez legközelebb? Ilyenkor is törekedtem arra, hogy választásukat bőven indokolják. A mintát Losonczi Ágnes: „Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben” című könyvéből vettem át igen csekély változtatással. Ez a teszt érintette azokat a kérdéseket, amelyekről beszélgettem a kubikosokkal — de nemcsak kontrollt adott, hanem még inkább kiemelte a létező és ható tudatosult életeleket.

A megkérdezettek választottak, ítélték az egyes „életviteli módozatok”-ról²⁴. „A készen levő ítéletek pedig nem mások, mint azok a társadalmi normák, erkölcsi ítéletek, amelyek már beépültek az emberekbe, és amelyekkel azonossá igyekeztek válni, amelyek szinte belső ítélő készséggé alakultak.”²⁵

A három dimenzió: én és a társadalom, az anyagi létfeltételek kezelése, a cselekvést megszabó elvek-eszmék. Az első tengely az individuuum-kollektívum viszonyainak eltérő jelenségeit szervezte, fokról fokra haladva, az egoista, magába zárttól a családközpontú, a társasági nyitott ember típusán át a társadalmilag aktív, küzdő emberig. Az anyagi javak kezelésében négy eltérő mód közül lehetett választani: a „spórolós”, a „fogyasztó”, a „pazarló” s a „mértékletes” típusból. Az utolsó tengely a cselekvéshez indítékot adó eszmék leírása volt. Szerepel a csoportban olyan ember, akit a hír, siker, karrier mozgat; olyan, kinek legfőbb életeleme a munka, más az egyéni érzelmi gazdagságot akarja megvalósítani, de ehhez nem kellene külső feltételek, hanem egy igazi társ; cselekvési vezérelv a hit, — ami lehet vallásos, politikai, eszmei hitvallás; az ötödik típusú ember belső szabadságának fenntartását kívánja biztosítani, meggyőződése szerint akar élni.²⁶

Az ember létének és a társadalom működésének egyaránt feltétele, és az alapvető szükségletek körébe tartozik, hogy legyenek ilyen létező és ható tudatosult életelek, életvitelt szabályozó értékrendszerek, amelyek funkciója, hogy a mindennapi létfeltételekre válaszolva adja meg azok magyarázatát és igazolását.²⁷

Mind a legellenszenvesebb, mind a legrokonszenvesebb magatartások megítélése egy-egy zárt egységet mutat, de a szóródás nagyobb, a rokonszenvesre ítélték között. A leghevesebb elutasítást az egoista, magába zárt, a spórolós és a karrierista típusok váltották ki. Míg a leghelyesebbnek tartott a családért dolgozó, pénzével mértékletesen bánó, az egyéni szabadságot megvalósító, de a munkában is örömet találó ember.

A kubikmunka, mint közösen, bandában végzett munka, fejlett közösségi érzést teremtett meg, ahogy Veres P. írja: „A kubikoscsapatban talán nem is beszélnek kollektívizmusról és közösségi fegyelemről, munkásbecsület-elvről, de amely az életformából és a munka technikájából magától kialakul.”²⁸ Így nem volt oka, nem kellett, hogy kifejlődjön egy csak önmagára támaszkodó, mindent egyedül elérni akaró típusideál; ugyanakkor minden ilyen irányú törekvés, a kiemelkedés a többiek rovására menne, azaz megszűnne a másokra figyelés, „a többit kicsinek látja, lenézi”. A közösséghez, a többi emberhez való viszonyulás az a szűrő, amin keresztül utasítják el mind az önös, mind a karrierista típust, mint akik egyaránt távol, illetve fölötte akarják tudni magukat a többi embertől.

Ugyanakkor, elfogadott a karrierista, s bizonytalanul viseltetnek a közért dolgozó ember iránt, ha abból a szempontból nézik, milyen célból teszi ezt? Egyéni

²⁴ Losonczi Á. 1977. 548.

²⁵ Losonczi Á. 1977. 548.

²⁶ Losonczi Á. 1977. 549—551.

²⁷ Losonczi Á. 1977. 522.

²⁸ Veres P. 1943. 134.

sikereket is lehet a többiek érdekében hasznosítani, de a közösség jó „ugródeszka” a személyes célok megvalósításához. személyes tapasztalatok, átélt történelmi események igazolják számukra véleményük helyességét. A közösségi embertípushoz való viszonyulásuknál finoman el kell választanunk, szimpatikusnak tartják-e, illetve magukhoz közel állónak érzik? Önmagában rokonszenveznek ezzel a magatartásmóddal, abból az egyszerű tényből kiindulva: „Aki a közért küzd, az mindenkinek jót akar”, de igazán magukhoz közelebb állónak csak a szűkebb közösséget, a falut, a bandát érzik, amelyben dolgoznak. Egyik szegvári öreg kubikos mondta: „Az egész emberiség erre nem alkalmas, ezekre szükség van, aki dolgozik, az nem tud ilyesmire szentelni, arra születni kell. Kell egy alkalmat adni (munkaalkalom) valakinek, azt elő köll teremteni, úgy találom meg, hiába mennék én dolgozni, ha nincsen, aki nekem munkát teremtsen” (19).

A rokonszenv erősségének mutatóján magasan kiemelkedik a társadalmi közösségek legfontosabbika, a család, s az anyagi javak kezelésének legfontosabbika, leginkább becsült módja a mértékletesség. „A pénzt lehet csinálni” el — mondják. A család boldogulását azonban csak jó beosztással lehet elérni, kizárva a pazarlást, de az öncélú kuporgatást is. Ennek szellemében türelmesek a „fogyasztó” típusal, hiszen az tudja, meg tudja mutatni, mire költ, nem szórja szét a pénzét.

Az életeszmeék típusaiban a leginkább rokonszenves magatartási módot a munkában örömet találó, a hittel élő s a belső autonómiát megvalósító emberben látják. Az egyéni szabadság megvalósítása azonban — példázza ezt maga a munkaválasztásuk is — kiemelkedik mind közül; szoros összefonódással a munkájukkal, hisz e révén tudták elérni, de a kubikot is az egyéni szabadság megvalósításáért vállalták egyrészt. Ahogyan Déry T. írja: „A kubikosoknak tehát jellemző közös emberi magatartásuk van, szabadságszeretet, önérzet, függetlenségre való törekvés.”²⁹ Hozzátenném még: egymás megbecsülése, a másikkal való törődés.

ADATKÖZLŐK

1. Bese Lajos 1923. Szentes.
2. Bottyán Sándor 1918. Szegvár.
3. Csenki Pál 1903. Szegvár.
4. Eder-Kraut János 1913. Szegvár.
5. Hegyi István 1902. Szegvár.
6. Kanfi Horváth Antal 1911. Szentes.
7. Kiss László 1909. Szentes.
8. Kun Pál 1910. Szegvár.
9. Miskolczi Imre 1914. Szentes.
10. Mihály József 1906. Szegvár.
11. Paczali Sándor 1909. Szentes.
12. Rác József 1906. Szegvár.
13. Özv. Serki Istvánné Orsós Márta 1898. Szentes.
14. Száraz György 1909. Szegvár.
15. Török János 1898. Szentes.
16. Turi Imre 1901. Szentes.
17. Varga György 1917. Szentes.
18. Váradi Mihály 1908. Szegvár.
19. Vida János 1906. Szegvár.

Szíves segítségükért ezúttal is hálás köszönetet mondok. A szövegben e névsor alapján, a zárójelben levő számokkal jeleztem adatközlőim személyét.

²⁹ Déry T. 1952. 1070.

IRODALOM

- Déry Tibor* (1952), Hazáról — emberekről. Csillag. V. 1053—1076.
Dr. Ecseri Lajos (1930), A magyar földműves nép munkája. Szentés.
Erdei Ferenc (1941), A magyar paraszttársadalom. Budapest.
Füsti Molnár Bálint (1966), Kubikosok néprajza. Kézirat, Szentés.
Katona Imre (1957), A magyar kubikosok élete. Budapest.
Katona Imre (1965), Átmeneti bérmunkaformák. In: Szabó I. szerk. A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848—1914. 382—433. Budapest.
Katona Imre (1980), A kubikos otthona és családja. Mozaikok Csongrád város történetéből. 105—116. Csongrád.
Losonczy Ágnes (1977), Az életmód az időben, a tárgyokban és az értékekben. Budapest.
Pogány Mária (1966), Tökés vállalkozók és kubikos bérmunkások a Tisza-szabályozásnál a 19. sz. második felében. Budapest.
Szűcs Ilona (1948), Hétköznapok Csongrádban. Népszava 117. szám 15.
Takács Edit (1975), A hatalmi politikai viszonyok alakulása Szentésen a felszabadulástól az 1945-ös nemzetgyűlési választásokig (1944. október 8—1945. november 4.) (Kézirat. Csml/Szf.)
Türiné Cseh Viktória és Keskenyné Kovács Veron (1967), Csongrádi szegényasszonyok. Szeged.
Vadnay Andor (1900), A Tisza mellékről. Budapest.
Veres Péter (1942), Az Alföld parasztsága. Budapest.
Veres Péter (1943), Szocializmus-nacionalizmus. Budapest.

Das Wertsystem und die prinzipielle Gründe des Lebens der Erdarbeiter

Ibolya Nagy

Das Hauptthema des Artikels ist das Leben der Erdarbeiter von Szentés und Szegvár, ihre Familienverhältnisse und die Erziehung ihrer Kinder. Daneben habe ich auch ihre erreichende Lebensziele untersucht und dadurch habe ich sie in zwei Gruppen geteilt. Ein Teil von ihnen wollte zum Feld und zu der bäuerlichen Gemeinschaft zurückkehren, die andere Gruppe hat mit dem Feld gebrochen und wollte als Industrierarbeiter, als qualifizierter Erdarbeiter leben. Auf Grund des von Soziologen konstruierten Modells habe ich das Verhältnis der Erdarbeiter zur weiteren und engeren Gemeinschaft, zur Behandlung materieller Güter und zur lebensleitenden Ideen untersucht.